

УДК 811.161.2'373.21

О. В. Заінчовська

ВІДОЙКОНІМНІ МІКРОТОПОНІМИ ПІВДЕННО-СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті розглядається питання взаємозв'язку ойконімії та мікротопонімії. Автор аналізує відойконіміні найменування південно-східного Поділля та доводить тезу про системність у виникненні та функціонуванні онімів топонімних мікросистем.

Ключові слова: ойконім, мікротопонім, відойконімне іменування, етимон.

Питання взаємозв'язку ойконімії та мікротопонімії розглядалися у багатьох працях, присвячених як мікротопонімії, так і ойконімії, оскільки довгий час вивчення назв локальних мікрооб'єктів було складовою частиною дослідження регіонального ойконімікону [3, 1, 2]. Д. Бучко, вслід за чеськими та словацькими ономастами, для називання мікротопонімів (далі — МТ) навіть використовує термін «анойконім», тобто назва незаселеного географічного об'єкта [1], що нашу думку, не цілком розкриває суть поняття «мікротопонім», адже об'єкти, що їх позначають МТ, можуть бути як незаселені, так і заселені.

Нині мікротопонімія — самостійна галузь ономастики, власні географічні назви (далі — ВГН) різних територій стали окремим предметом наукових студій. Так, І. Чеховський студіював місцеві географічні назви Чернівецької області в історичному аспекті [8], О. Михальчук вивчала мікротопонімію Підгір'я [6], Н. Лісняк — Західного Поділля [4], Н. Сокіл — Сколівщини [7], Р. Ляшенко — Кіровограда [5].

Значну частину ВГН південно-східного Поділля — 13 % (434 МТ) становлять назви, похідні від інших топонімів — гідронімів, ойконімів, макро- і мікротопонімів. З'ясування етимону багатьох таких найменувань вимагає зіставлення, порівняння з іншими власними назвами гідрологічних об'єктів, населених пунктів, макро- і мікрооб'єктів.

З огляду на те, що найчисельнішу групу відтопонімних МТ становлять відойконімні утворення (200 МТ, 6 % від загальної кількості назв), об'єктом даного дослідження обрано ВГН саме цього типу.

Мета даної розвідки — аналіз відойконімних найменувань південно-східного Поділля (на матеріалі Вільшанського, Гайворонського, Голованівського, Ульяновського районів Кіровоградської області), що полягає у розгляді їхньої доонімної семантики, структурних та словотвірних особливостей.

Такі назви могли виникати внаслідок метонімічного переосмислення назв поселень, частіше сусідніх із мікрооб'єктами, рідше неконтактних, перенесених при переселеннях. Такі найменування походять переважно від:

а) назв населених пунктів, у яких знаходиться відповідний денотат (міст **Вільшанський** Вільшанка, клд. **Владіславське** Владиславка Влш, шт. вдм. **Гайворонське** Гайворон, л. **Голованівський** Голованівськ, блк. **Добрівська** Добре Влш, ст. **Доб[р'а]нський** Добрянка Влш, л. **Дорожінський** Дорожинка Влш, ст. **Лозуватський** Лозувате Улн, л. **Мошчеський** Мошчене Гйв, клд. **Ольшанське** Вільшанка, урч. **Сальківське** Салькове Гйв, клд. **Сухоташлицьке** Сухий Ташлик Влш, г. **Хашеватські** Хашувате Гйв тощо);

б) від назв сусідніх населених пунктів (взд. **Балтський шлях** Глн, пор. сусіднє селище Балта Одеської обл., п. **Грушанське** Великі Трояни Улн, пор. Грушка Улн, vzd. **До Камінної** Вікнина Гйв, пор. Кам'яна Криниця Улн, місц. Камінна, гр. ст. **Іллічівські ставки** Перегонівка Глн, пор. Іллічівка Глн, л. **Ковалівський** Клинове Глн пор. Ковалівка Глн, п. **Коло Берестягів** Вікнина Гйв, пор. Берестягі Гйв, ст. **Костянтинівський** Розкішне Глн, пор. Костянтинівка Глн, vzd. **Ладіжинський шлях** Синьки Улн, пор. Ладіжинка Уманського р-ну Черкаської обл., ст. **Манжурський** Красногірка Глн, пор. Манжурка Глн, блк. **Маньківська** Сабатинівка Улн, пор. Маньківка Улн, ст. **Маринопільський** Розкішне Глн, пор. Маринопіль Глн, ст. **Мошчеський** Берестяги Гйв, пор. Мошчене Гйв, vzd. **На Колодисте** Вільхове Улн, Вікнина Гйв, пор. Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл.;

в) від назв несусідніх поселень: ст. **Бандурівський** Кам'яна Криниця Улн, пор. Бандурове Гйв, ст. **Вербівський** Глн, пор. Вербове Глн, п. **Липнягі** Межирічка Глн, пор. Липнягі Глн, ст. **Моги[н'а]нський** Жакчик Гйв, пор. Могільне Гйв, vzd. **На Затишок** Червоне, Вікнина Гйв, пор. Затишок Уманського р-ну Черкаської обл., л. **Неміловський** Влш, пор. Ємілівка Глн, місц. Неміловка і под.

Дослідивши семантичні особливості відойконімних МТ, відзначаємо, що серед мікрооб'єктів, номінованих назвами такого типу, найчастіше трапляються ставки, ліси, в'їзди, рідше — поля, мости, переправи, кладовища, сади. На нашу думку, цей факт насамперед можна пояснити тим, що означені географічні мікрооб'єкти здебільшого розташовані на околиці села, а оскільки населені пункти знаходяться недалеко один від одного, то часто буває так, що один об'єкт має абсолютно однакове значення для двох чи кількох поселень, хоча офіційно належить лише одному (приміром, якщо це поле, сад, став, ліс чи кладовище). Щодо таких локальних об'єктів, як виїзди, шляхи, дороги, то частіше їхня номінація пов'язується із напрямом руху, назви таких мікрооб'єктів вказують на те, до якого населеного пункту (сусіднього чи несусіднього) можна дістатися, якщо рухатися ними.

Щодо дериваційних особливостей МТ, похідних від ойконімів, то для таких назв характерний морфологічний (суфіксальний) та синтаксичний способи словотворення, представлений обставинними приєдникними синтагмами і синтаксично оформленими словосполученнями.

Відойконімна модель із суфіксом -ськ- (-цьк-, -івськ-, -анськ-, -енськ-) в основному репрезентована МТ-ад'єктомінами відповних або усічених основ ойконімів: клд. **Березівське** Березова Балка Влш, міст **Калмазовський** Вільшанка, пор. Калмазове Влш, ст. **Маринопільський** Розкішне Глн, пор. Маринопіль Глн, ст. **Одайський** Синьки Улн, пор. Одая Улн, ст. **Розкошанський** Розкішне Глн, прп. **Савранська** Завалля Гйв, пор. Саврань Одеської обл., г. **Хашеватські** Хашувате Гйв тощо.

Крім того, релятивний суфікс -ськ- має здатність приєднуватися до усіченої основи ойконіма, коли апокопі підлягає останній формант, найчастіше -к(а): ст. **Доб[р'а]нський** Добрянка Влш, л. **Ковалівський** Клинове Глн, пор. Ковалівка Глн, ст. **Костянтінівський** Розкішне Глн, пор. Костянтінівка Глн, ст. **Манжурський** Красногірка Глн, пор. Манжурка Глн, блк. **Маньківська** Сабатинівка Улн, пор. Маньківка Улн, ст. **На[д'е]ждівський** Молдовка Глн, пор. На[д'е]ждівка Глн, ст. **Олександрівський** Шепилове Глн, пор. Олександрівка Глн, клд. **Ольшанське** Вільшанка, пор. місц. Ольшанка, сад **Сергєєвський** Вільхове Улн, пор. Сергіївка Улн, місц. Сергєєвка.

Деякі відойконімні назви-субстантивовані прикметники на -ськ- для полегшення сполучуваності основи на твердий приголосний

із суфіксом утворились за допомогою складних двокомпонентних формантів -івськ-, -анськ-, що виникли в результаті перерозкладу: л. **Берестягáнський** Берестяги Гїв, л. **Вовчáнський** Вовча Балка Влш, п. **Грушáнське** Великі Трояни Улн, пор. Грушка Улн, урч. **Добрівське** Добре Влш, л. **Осичáнський** Влш, пор. Осичкі Глн. Зібрані матеріали фіксують морфологічні варіанти назв, що виникли від основи одного ойконіма, як от: ст. **Берес[г'á]гський** і л. **Берестягáнський** Берестяги Гїв, л. **Коло[д'á]нський** Вікнина Гїв і л. **Колódиський** Кам'яна Криниця Улн (село Колódисте Уманського р-ну Черкаської обл.).

З-посеред ВГН, утворених від ойконімів, засвідчено немало МТ-прийменникових конструкцій, що мають предметно-обставинне значення. За будовою вони близькі до неповних обставинних (місця) речень, які дають відповідь на питання «де?», «куди?»: взд. **До Голованівська** Грузьке Глн, взд. **До Камінної** Вікнина Гїв, взд. **До Липовéньків** Капітанка Глн, взд. **До Сіньок** Клинове Глн, взд. **До Цвіткóвого** Новосілка Глн, взд. **До Шепілового** Голованівськ, взд. **На Журавлінку** Троянка Глн, взд. **На Зáтишок** Червоне, Вікнина Гїв, взд. **На Камінну** Вільхове Улн, взд. **На Колódисте** Вікнина Гїв, взд. **На Красногірку** Голованівськ, взд. **На Молдóвку** Капітанка Глн, взд. **На Неміловку** Наливайка Глн, взд. **На Хашóву** Мощене, Червоне Гїв, п. **Коло Берестягів** Вікнина Гїв, п. **Під Завáллям** Салькове Гїв, п. **Під Хашевáтим** Салькове Гїв. Назви із прийменниками *на, до*, відповідаючи на питання «куди?», вказують напрям орієнтації в просторі стосовно більш відомого об'єкта, тоді як МТ з прийменниками *під, коло* відповідають на питання «де?».

З-поміж відойконімних виокремлюється група двослівних атрибутивних словосполучень: гр. ст. **Іллічівські ставки** Перегонівка Глн, пор. Іллічівка Глн, взд. **Вербівський шлях** Новосілка Глн, пор. Вербóве Глн, взд. **Грушáнська дорóга** Клинове Глн, пор. Грузькé Глн, взд. **Іллічівський шлях** Краснопілля Глн, пор. Іллічівка Глн, взд. **Ладіжинський шлях** Синьки Улн, пор. Ладіжинка Уманського р-ну Черкаської обл., взд. **Лебедінський шлях** Наливайка Глн, пор. Лебедінка Глн, взд. **Сіньківський шлях** Великі Трояни Улн, пор. Синьки Улн, к. с. **Слободá Казавчінська** Бугове Гїв, пор. Казавчін Гїв, взд. **Трактова дорóга** Завалля Гїв, пор. Тра́кт Гїв.

Щодо структури МТ відойконімного походження, то на досліджуваній території вони представлені лексемами, які мають просту осно-

ву з одним коренем, оформлену за лексико-граматичною моделлю прикметника чоловічого, жіночого, середнього роду в формі однини чи множини, а також і двослівними назвами.

Як засвідчив аналіз, група відойконімних похідних представлена МТ, твірними основами яких здебільшого виступають офіційні (літературні) назви населених пунктів. Однак чималу частину відойконімних ВГН південно-східного Поділля становлять місцеві (діалектні, народно-розмовні) назви населених пунктів. Наприклад, взд. **До Камінної** Вікнина Гїв, взд. **На Камінну** Вільхове Улн, (від місц. Камінна, літер. Кам'яна Криниця Улн), взд. **На Хащову** Мошене, Червоне Гїв, п. **Під Хашеватим** Салькове Гїв (від місц. Хащова і Хашевате, літер. Хашувате Гїв), взд. **На Трояні** Вільхове Улн (від місц. Трояні, літер. Великі Трояні Улн), ст. **Владіславський** Йосипівка Влш (від місц. Владіславка, літер. Владіславка Влш), л. **Неміловський** Вільшанка (від місц. Неміловка, літер. Ємілівка Глн), ст. **Сергєєвський** Вільхове Улн (від місц. Сергєєвка, літер. Сергївка Улн) тощо.

На досліджуваній території зафіксовано декілька відойконімних МТ, що репрезентують діалектне творення ад'ектонімів. Так, наприклад, назва ставу **Моги[н'á]нський** Жакчик Гїв — МТ, похідний від назви несусіднього населеного пункту Могильне Гїв, отже, за нормами літературної мови ця назва повинна би бути **Могиль[н'á]нський**. Крім того, у мікротопонімії краю натрапляємо на морфологічні варіанти назв, що виникли від основи одного ойконіма, як от: ст. **Берес[т'á]гський** і л. **Берестягáнський** Берестяги Гїв (село Берестягі Гїв), л. **Коло[д'á]нський** Вікнина Гїв і л. **Колóдиський** Кам'яна Криниця Улн (село Колóдисте Уманського р-ну Черкаської обл.).

Зібраний фактичний матеріал показав, що між ойконімами та мікротопонімами існує тісний зв'язок, що є свідченням системності у виникненні та функціонуванні онімів місцевих топонімних мікросистем. Мікротопоніми, твірною базою яких є назви населених пунктів, гранично локалізовані, нерідко репрезентують діалектні особливості місцевого мовлення й переважно мають прозору вихідну семантику.

Список умовних скорочень назв районів

Влш — Вільшанський, **Гїв** — Гайворонський, **Глн** — Голованівський,
Улн — Ульяновський

Географічних термінів

бл. — болото, **блк.** — балка, **взд.** — виїзд із села, **г.** — гора, **грб.** — горб, **д.** — дорога, **дл.** — долина, **к.** — кар'єр, **клд.** — кладовище, **л.** — ліс, **п.** — поле, **пл.** — площа, **псв.** — пасовище, **ст.** — став, **гр. ст.** — група ставів, **урч.** — урочище, **ч. л.** — частина лісу, **штг. вдм.** — штучне водоймище

Література

1. Бучко Д. Г. Анонимізи сіл давнього любачівського повіту // Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych. — Redakcja M. Łesiów, M. Olejnik. — Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. — Lublin, 2005. — S. 17 — 23.
2. Бучко Д. Г. Ойконімія Покуття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.02 «Українська мова». — Чернівці, 1992. — 35 с.
3. Карпенко Ю. А. Топонимія Буковини: автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра філол. наук: спец. 10.661 «Мови народів світу (українська мова)». — К., 1967. — 20 с.
4. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — К., 2004. — 20 с.
5. Ляшенко Р. В. Мікротопонімія Кіровограда: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — Харків, 2008. — 19 с.
6. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — К., 1998. — 16 с.
7. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — Львів, 2007. — 23 с.
8. Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». — Чернівці, 1996. — 24 с.

Зайчкова Е. В.

ОТЙКОНИМНЫЕ МИКРОТОПОНИМЫ ЮЖНО-ВОСТОЧНОГО ПОДОЛЬЯ

В статье рассматривается вопрос взаимосвязи ойконимии и микропонимии. Автор анализирует отйконимные именованья южно-восточного Подолья и доказывает свой тезис про системность в возникновении и функционировании онимов топонимических микросистем.

Ключевые слова: ойконим, микропоним, отйконимное именованье, этимон.

Zainchkovska O. V.

OYCONYM DERIVED MICROTOPONYMS OF SOUTH EASTERN PODILLYA

The article investigates the problem of oyconym-microtoponym interrelation. The author analyzes oyconym derived proper names in South Eastern Podillya and proves her thesis of systematic character of appearance and functioning of onyms in toponymic microsystems.

Key words: oyconym, microtoponym, oyconym-derived proper name, etymon.